

СЪДРЖАНИЕ

ДВИЖЕНИЕ И ПРОСТРАНСТВО В СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ, ЛИТЕРАТУРИ И КУЛТУРИ

Сборник с доклади
от Дванадесетите международни славистични четения –
София, 9–10 май 2014 г.

Том II

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ И ФОЛКЛОРИСТИКА

Методология и практика въвеждане на нови теми в славянската лингвистика и фолклористиката: изследвания и практики от езиковедски и фолклористични конференции в България	65
Българският речеслов „Следи“ (Следи) като диалогичен	73
Фолклор и народни традиции във фолклористиката	73
Литературознание и фолклористика	85
Литературознание и фолклористика в речеведческите практики	85
Литературознание и фолклористика във фолклористиката	85
Григор Илиевски и „Пътешествия“ на княз Георги	85
„Григор Илиевски“	85
Литературознание и фолклористика във фолклористиката	93
Софийският фолклористичен семинар	93
Софийският фолклористичен семинар разглежда	109
Българският фолклор	109

Конгрес по славянска фолклористика „Съчинят фолклор на българите“ (1962),
документи за български фолклористични конференции и семинари – 109
Български Текущи години – 109
Редовни конференции – 109
София • 2015
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

СЪДЪРЖАНИЕ

Балканот и Европа како реални и имагинарни топоси во менталната
мана на светот 13
Ангелина Бановиќ-Марковска

Kulturowa przestrzeń Słowacji oczami polskiego i czeskiego podróżnika 20
Joanna Goszczyńska

Културно-исторический контекст древнерусской литературы XI–XIII вв. 28
Игорь Данилевский

Russian and Soviet State Anthems: the Impact of Political Events on their
Creation and Changes 36
James W. Peterson, Panayot Karagyoзов

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Борбата за църковно влияние в Киев – X–XIV в. 51
Камен Михайлов

Разказите за пренасяне на мощите на местни светци в южнославянската книжнина
през XIII в. 58
Радослава Станкова

Миграцията на текста. Към реценцията на Житие на св. Антоний Велики
в руската ръкописна традиция: текстологични и езикови наблюдения 65
Петко Петков

Leksičke i tematske poveznice Istočne i Zapadne crkve u glagoljskom
“Priručniku za svećenike” iz 15. stoljeća 73
Ivana Petetić

Prostor u djelima hrvatskih glagoljaša i prvih hrvatskih renesansnih pisaca 80
Ante Topčić

Prostor identiteta u “Dubravki” Ivana Gundulića 86
Ivana Brković

Език и вяра в литературата на чешкия барок 93
Славея Димитрова

Slika Bugarske u kulturi hrvatskoga narodnog preporoda 100
Suzana Coha

* * *

Хетеротопија „куће махнитаца“ у комедији „Фрлезија“ Дубровчанина
дум Ивана Стојановића 107
Наташа Трнавац Ђалдочић

Predodžbe Amerike u putopisnoj prozi Aleka Konstantinova i Ante Tresić Pavičića 114
Estela Banov – Depope

Фігури божевілля у хорватській модерністській літературі	121
Мар'яна Климець	
Медитеранізмът в хърватската поезия на ХХ век (поезията на 30-те и 40-те години)	129
Елена Дараданова	
Образът на Македония в очерците от 40-те години на ХХ век	137
Албена Вачева	
Феномен простора у Михајловићевој драми „Бановић Страхиња“	144
Либија Екмечић	
„Внатрешниот предел“ во поезијата на Матеја Матевски	150
Лидија Капушевска Дракулевска	
Простор као значејски елемент у савременој српској ауторској бајци	155
Илијана Чутура, Маја Димитријевић	
Slovanský časoprostor v díle Julia Zeyera	162
Dita Křišťanová	
Društvena zbilja u dramama Mate Matišića – prostor i granice	167
Lucija Ijubić	
* * *	
Пространства, маршрути, географии на писателската биография (към генеалогията на едно литературно поколение)	173
Ани Бурова	
Неносталгични пътувания за България на гневни жени	179
Целина Юда	
Illegitimacy and Identity in the Fiction of Turgenev, James and Conrad	187
Brygida Pudelko	
Герой на нашето време е мъж с протеза вместо сърце (съпоставка между „Герой на нашето време“ на Лермонтов и „Мъж с протеза“ на Ян Хрушовски)	194
Велимира Божилова	
Фронтът: измерения на другостта (наблюдения върху военната проза на Добри Немиров)	201
Владимир Испатов	
Творецът и неговата муз в новелата „Омайната дева“ на Доминик Татарка	208
Лилияна Видова	
Tvorba identiteta i povratak u heterotopiju „rodnog kraja“ u romanima „Adio kauboju“ Olje Savičević Ivančević i „Črna mati zemla“ Kristiana Novaka	214
Miranda Levanat-Peričić	
Пространства на личното, поетичното и митичното в романите на Яхим Топол	220
Анжелина Пенчева	
„И извън мрежата можеш да имаш свой профил“: Marek Bienczik и неговата „Книга на лицето“	227
Маргарета Григорова	

Положај Чефура у роману Горана Војновића „Чефури раус!“	238
Сава Стаменковић, Мирјана Бачејски	
Симболика простора и конструисање идентитета у бајкама Гроздане Олујић	246
Весна Тодоров	
Проблем идентитета у роману „Одбрана и последни дани“ Борислава Пекића	253
Марија Стијепић, Ивана Ковачевић	
Kretanje kao princip (de)konstrukcije identiteta u romanu „U potrazi za mesijom“	
Ериха Коша	258
Гордана Тодорић	
Пелевин и мистицизам советског периода	264
Хироши Сасаяма	
* * *	
Странствовања Симе Милутиновића Сарајлије	271
Бранко Р. Златковић	
Статичният модел на идиличното пространство и неговото динамизиране в „Идилии“ на П. ЙО. Тодоров	278
Марко Клю	
Между динамичното и статичното – в творческото пространство на Карел Чапек и Мирослав Кърлежа	286
Мария Чорбаджиеva	
Отварање простора у Андрићевим романима	291
Оливера Радуловић	
From Anxiety to Defiance. A Formal Dance as a Private Lesson in Emotional Education of a Protagonist	298
Milan Kendra	
В лабиринта на писането („Физика на тъгата“ от Георги Господинов)	304
Николай Мемев	
Талкање по светот	310
Весна Мојсова-Чепишевска	
Андерсеново путовање на Ориент и роман „Ђаво и мала госпођа“	
Ђорђа Милосављевића	317
Јасмина С. Јокућ	
„Autobus Calypso“ ili bijeg u dokolicu kao (na)čin otpora spram svakodnevice u romanima hrvatske književnosti šezdesetih godina 20. stoljeća	324
Tatjana Ileš	
Prostor i žena	330
Helena Sablić Tomić	
Problem „ne-mjesta“ u suvremenoj hrvatskoj književnosti i vizualnim umjetnostima	337
Vladimir Rismundo	

* * *

Jugoslavenska ideja u kontekstu postkolonijalne kritike (centar vs. periferija)	344
Zlatko Kramarić	
Izmešteni. Dislocirani subjekt i otpor imobilizaciji značenja u književnosti hrvatskog modernizma	350
Tvrtko Vuković	
Imigracija i identitet u književnim tekstovima Aleksandra Hemona	356
Lana Molvarec	
Изгубљена домовина у Канадској трилогији Давида Албахарија	363
Данијела Петровић, Наташа Милошевић	
Kde domov můj: Tři bosenští spisovatelé v Praze	370
Vera Yakimova Kaplická	
Výbory z básní Josefa Suchého v originále a v překladech	376
Ivana Srbková	
Изгнаническата съдба на „Роман за Лондон“ от Милош Църнянски	382
Валентина Седефчева	
Драматичност, позориште, политика и историја у „Гробници за Бориса Давидовича“ Данила Киша (кретање и простор)	389
Јелена Ратков Квочка	
Иконография, идентичност и миграции в моноспектакъла на Николай Урумов „Лалутер“ с автор Александър Урумов и режисьор Юрий Дачев	396
Ленка Атанасова	
Književna topografija staroga Dubrovnika: prostori grada u lirici	404
Lahorka Plejić Poje	
Mapiranje nacije. Politike prostora u konstruiranju nacionalnog identiteta	410
Ivana Žužul	
Шетањето низ градот (фланериzmот) како романескnen модел	416
Соња Стојменска-Елзесер	
Градските пространства и техните проявления в чешката литература	423
Tixa Bonчeva	
Пространството „Петербург“ – паралелни прочити на Бродски и Солженицин	429
Димо Димов	
Град, градежи и конструктори (Опит върху „Къща“ на Чавдар Мутафов)	436
Надежда Стоянова	
Маската на града в белетристиката на Георги Райчев	443
Александър Христов	
Нереално пространство, символично пространство. Варшава в „Жените на Варшава“ на Георги Марков	450
Магдалена Питлак	

ФОЛКЛОРИСТИКА. АНТРОПОЛОГИЯ. КУЛТУРОЛОГИЯ

Формуле покрета у српским и бугарским песмама о хајдуцима.....	457
Бошко Сувајић	
Епска формула и идеологизација простора.....	467
Смиљана Ж. Ђорђевић-Белић	
Мапирање простора епске песме положајем и кретањем ликова	475
Данијела Р. Петковић	
Семантика простора у наративима о судбини.....	483
Немања Радуловић	
Кретање i konstrukcija prostora u baladama	490
Evelina Rudan, Josipa Tomašić	
Povijesni prostor otoka Silbe u jednoj pučkoj drami.....	496
Teodora Vigato	
Мост/ћуприја као епски хронотоп	503
Мирјана И. Детелић, Лидија Д. Делић	
За гурбетите и гурбетчиите от Голо Бърдо, Албания.....	512
Веселка Тончева	
Остаци митолошких вјеровања у колективној свијести словенских народа	519
Софја Калезић-Ђуричковић	
Атрибутивне значення посмертного простору у тексті похованального оплакування (на матеріалі української і болгарської традиції).....	526
Оксана Микитенко	
Обредно понашање лазарица	533
Кристина Митић	
Фолклорният артефакт и езиците на сувенира	539
Николай Папучиев	
* * *	
Сакралните места на българите извън България (за чешката област Микулчице, представена в периодичния печат на българското малцинство в Чехия).....	546
Елена Крейчова	
От геофизического к геоконическому образу мира: глобальная картография социокультурного мира.....	550
Степан Янковский	
Цивилизаторска мисија европска у Азији	557
Александра Р. Попин	
Srpska dijaspora na jugu Francuske i putevi njene integracije i asimilacije – socio-ekonomski, kulturološki i jezički plan	564
Tanja Milosavljević	
Икономически фактори за трансформиране на българската идентичност	571
Стоян Атанасов	

В пещерата и навън	579
Ариана Дамянова	
Мястото на жената – полякиня и българка – в представите на българина.	
Антрапологични ракурси	585
Олга Генчева	
Политик по поръчка или накъде се движи чешкото обществено мнение?	593
Нела Мартинкова	

МОСТ/ЋУПРИЈА КАО ЕПСКИ ХРОНОТОП¹

Мирјана И. Детелић, Балканолошки институт САНУ, Београд
Лидија Д. Делић, Институт за књижевност и уметност, Београд

A bridge (Typ. *köprü*) is one of the important elements of both mythic and oral poetic structure of space. It connects horizontally the points in space with opposite characteristics, which makes it isomorphic with road (Serb. *drum*, Gr. *dromos*). But, different from the road, which in epics mostly assimilate symbolic meanings connected with the woods (Serb. *gora*), the semantic field of bridge includes also a complex of folklore images about water (especially the symbolism of crossing over). Bridge is also the only human edifice typologically belonging to the open space (or liminary, as in case of drawbridge guarding the entrance to the tower), which connects it with the imagery complex of building sacrifice.

Key words: oral epic poetry, space, bridge, road, water, spatial/ontological/ideological boundaries, sacrifice, poetics

Мост (ћуприја) јесте битан елемент и митске и усменопоетске структуре простора. По томе што хоризонтално повезује просторне тачке са супротним предзнацима (своје : туђе, близу : далеко, сигурно : опасно, затворено [град] : отворено [поље/гора] итд.), он је изоморфан *путу* (*друму*), с тим што, за разлику од *пута*, који у епичи асимилује симболичка значења везана за *гору*,² укључује у сопствено семантичко поље комплекс фолклорних представа о *води*, а она је у традиционалном поимању света најчешћа и нашира рас прострањена граница која дели *оват* свет од онога (Детелић 1992: 31). Исту функцију и исту просторну позицију често има и *мост*. Они, међутим, дивергирају у двема битним тачкама:

1) за разлику од воде, која као *јака граница* искључиво раздваја светове, мост светове и спаја (његова основна функција и јесте медијација);

2) за разлику од воде, која (сем као реална физичка) фигурира као онтолошка граница (између људског и демонског, мртвих и живих и сл.), мост често има и *идеолошке импликације* (средство раздвајања мртвих на грешне и праведне³):

¹ Рад је настало у оквиру пројеката „Језик, фолклор и миграције на Балкану“ (бр. 178010) и „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду“ (бр. 178011), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² У усменој традицији гора/планина јесте хтонски локус *par excellence* (уп. Детелић 1992: 57–87).

³ „У овом контексту мост (преко амбиса или воде) не само да спаја овај свет са оним, већ се истовремено јавља и као инструмент првог квалитативног раздвајања мртвих на праведне и грешне. Као мотив карактеристичан за иницијатичке обреде, он је старији од хришћанства (нпр. ирански мост Цинвјат, скандинавски мост Бифрост итд.), али се почетком средњег века (нарочито преко *Павловог виђења*) инкорпорирао у нашире прихваћену хришћанску

Свети Петар у рај греде,
За њим мајка текон тече.

[...]

Кадар Петар покрај моста,
Дошла ј' мајка насред моста:
Мост се ј' станчал како длака,
Пала ј' мајка на дно пакла. (MX I, 22:1–2, 20–23)

Омиљености мотива моста у хришћанском контексту (бар је у фолклору реч), могла је допринети и слика (уздужне) реке и (попречног) моста као просторне константе (крст), једне од ретких комбинација природне датости и људске творевине са приближно једнаком трајношћу. На таквим и сличним конотацијама моста гради се читав низ његових метафоричних употреба, међу којима и овде наведени примери идеолошког типа.

1. Мост као спона

Мостови су одувек – и на целом простору Балкана, испресецаним рекама и клисурама – били важне тачке на караванским путевима, а често и основе њиховог трасирања и *conditio sine qua non* њиховог опстанка. Због значаја који су имали за становништво градова пониклих уз њих, и уопште за главнину становништва која је, макар у одређеној мери, зависила од трговине с другим крајевима – градња мостова залазила је у сферу трансценденције и сматрана је делом „за душу“, попут подизања цркве или манастира:

„Осталога што претече блага,
Остало је благо похарчио
Зидајући по калу калдрме
И градећи по водам' ћуприје
Дијелећи кљасту и слијепу,
Док је души мјесто уватио,
Седам կула блага похарчио.“
(Вук II, 24:38–44)

„Видите ли, моје војводе!
Ми пијемо млого вино ладно,
Ми пијемо и господујемо,
Задужбине нигде не градимо,
Намастира ни бијеле цркве,
Ни на води камене ћуприје,
Ни на друму камене калдрме.“
(Вук II, 36:31–37)

Накнадном семантацијом спајање одвојених тачака у простору ~~задужбине~~ је онтолошке импликације, па у усменој прозној традицији (уп. нпр. пренесену из топику). Под њим се најчешће замишљају црна смрдљива бујица, бездан пакла или ~~задужбине~~ река, а у нашој народној традицији 'јад' који се описује као 'загађена вода пуна ~~свакога~~ гамади'" (Детелић 1992: 31). У муслиманској традицији такође постоји „силах ћуприје“ преко које – придржавајући се (за живота) обредног канона – душе доспевају у ~~ислам~~ Николић 2009: 153).

поветку „Очина заклетва“; СНПр 17) и песама с наглашенијом религиозном (хришћанском) тенденцијом мост – како смо већ видели у једном од претходних цитата – фигурира као спона између овог и оног света. Особеном концептуализацијом он је, међутим, постао и спона између временских и календарских мена, нарочито у обредној лирици, где се долазак пролећа (топљење зеда, активирање девојака и момака) симболички описује као прелазак коњаника (очито св. Ђорђа)⁴ преко моста:

Камен мосте, држсе, не нишај се!
Сам да прођем и коња проведем,
Да разбијем леда девет педа,
Да извадим воду испод леда,
Да запојим лењиве девојке,
Да запојим младу момчадију,
Кој' не могу камен да бацају,
Кој' не могу танац да водију,
Кој' не могу песме да запоју. (Јастребов, стр. 159)

Ова – по свему судећи, веома архаична иницијална формула⁵ – у љубавној лирици тривијализована је и семантички испражњена, што је, уосталом, била судбина и бројних других усмених формулa:

Камен мосте, не нинај се,
Мој драгане, не надај се,
Кога волим узећу га,
Кога нећу, мамићу га,
Као воде низ ливаде! (Бован 209)

2. Мост као препрека

Епика је, међутим, фаворизовала онај аспект који се поклапа са симболичким потенцијалом воде као границе.⁶ Када није елемент иконичке

⁴Песма је забележена као Ђурђевданска.

⁵Кретање камена могло би имплицирати космогонијску фазу још увек недефинисаног „неочврслог“ света, која се перифрастично описује као период „када је камен још био мек“, због чега је, по предањима којима се тумаче различити топоними или облици рељефа, Марко Краљевић и могао утиснути стопу у камен или његов Шарац конита.

Граница је местимично и историзована:

Беже викну ускок Радоване:
„Вирна слуго ускок Радоване,
Хајде Раде узјаши гаврана,
Гони Раде на ћуприју врана,
Бе је међа царска и цесарска.“ (EX 6:754–758)

шифре (формулативне слике),⁷ синоним за степениште (превасходно у муслиманским песмама)⁸ или (врло ретко) сијејно пасивна тачка итн., мост је место кобног збивања или (најчешће) кобног сукрета/сукоба јунаца са људским или демонским противницима.

Мотиви заседа и препада на мосту – као и на друму – имали су богату и вишевековну утемељеност у реалијама. Епско певање, које је, ослањајући се на изузетно старе формуле и обрасце, у основи кретало од савремених збивања и аутентичне фактографије, конкретне локалитете није могло пренебрећи (Марина ћуприја, мост на Марици, Бојани, Неретви, Дрини, Драви, Колубари итд.). Све су, међутим, прилике да је позицију моста у усменопоетском систему у много већој мери одредила структура простора самог, него реална топографија или историјска залеђина. За разлику од математичког или физичког простора, који су континуирани и хомогени (с том разликом што се у физичком простору захваљујући величини сила издвајају привилеговани правци и смерови), епски простор састоји се од дискретног низа јаких места, чији је сијејни потенцијал глобално дефинисан. Као тачка додира опозитних страна бинарног кодирања (што је базични опис медијацијских објеката у фолклору), мост је подједнако добро место еманације нумена (утицаја иностраног у људски свет) као и било који други типолошки аналоган локус (црква, језеро, пут и сл.):

Па он узја вранца великога,
Брже трчи граду Бијограду,
Не би л' брата жива затекао;
Кад је био на Чекмек-ћуприју,

7

У Ивана мало поља кажу.
Мало поља, ал' је племенито:
По њем' роди смиље и ковиље;
Ситан бисер и драго камење;
До двора му злаћена ћуприја,
И на двору сребрна капија,
И у двору лепа крушка расте;
Висока је до неба ведрога,
А широка полак Сарајева,
Лист јој пада око Београда,
Мирис даје и Пешти и Будиму.
(НУ/ЛМС 89)

„Бога тебе, незнана делијо!
Можемо ти воде заватити,
Али није здрава по јунаке;
Већ кад воду Ступницу пријећеш
И кад будеш тамо кроз чаршију,
Обазри се с десна на лијево,
Велике ћеш дворе угледати,
Покривене лимом и ћумиšем,
Око двора бакрена авлија,
Пред капијом сребрна ћуприја;
То су двори аге Арап-аге,
Да би бог да', остали му пусти!“
(Вук II, 97:56-67)

⁸ „Па он оде кули уз мостове“ (КХ II, 45), „За њом Омер уз мостове кули“ (КХ II, 59), „Брже, Ибро, уз мостове кули!“ (КХ II, 62), „Гавран кули лети уз мостове“ (КХ II, 67), „Брже, окрену низ мостове кули“, „Низ мостове ударио кули“ (ЕХ 4), „За њим Ханка ишће и мостове“ (ЕХ 8) итд.

Нагна вранца, да преко ње пређе,
Пропадоше ноге у ћуприју,
Сломи вранац обје ноге прве. (Вук II, 98:87–92)

С друге стране, као „уско грло“ у иначе широко осликаном отвореном простору усмене епике (гора, поље, море, језеро и сл.) мост се укључује у круг хронотопа који би се најопштије могли описати као „места сусрета с људем које брани/онемогућује/нашилађује пролаз“. Отуда се исти тип ликове иста врста препрека и намета јављају и на друму (у клисури), и на броду (скели), који формулативно алтернира с ћупријом („На њој нема брода ни ћуприје“, Вук II, 25:19; „Брода није, а ћуприје нема“, КХ I, 4:250 и сл.). У процесу историзације древних сијејних образаца прототипне наметнике – „јумругцију“ вилу и Мусу са три срца – замениле су (као и у неким другим склицима) хајучке харамбаше:

ВИЛА, ДЕМОНСКИ НАМЕТНИК	ХАРАМБАША С ДРУЖИНОМ
<p>„Када прођеш зелене ливаде, Ти ћеш наћи Саве воде хладне. Лети Сава мутна и крвава. Она носи коње оседлане, А јунаке младе оружане. На води је ђумлугџија вила, Која има ђумлук узимати: Врану коњу све четири ноге, Јунацима са рамена главе, А теби ће, лијепа дјевојко, Теби хоће прне очи твоје. Свуд ћеш проћи, али туда не ћеш.“ (МХ I, 35:81–92)</p>	<p>Сад су Власи навратили море, сад је Задар мору у јалији. На мору су зидали ћуприју, а ћуприју на чекму метнули, обдан међу а дижу вечером, јер се Бега боје и Личана; прид ћупријом чадор направили, у њег врзли Голуб-харамбашу, кој' се пише на седам Турака, па код њега стотина пандура, да чувају чардак и ћуприју. (КХ III, 1:237–247)</p>

Захваљујући историјским околностима и идеолошкој перспективи, овај процес доминантно је захватио муслимански слој певања, што илуструју претходни цитати (словенски ратници у пограничним зонама били су млетачки људијаници и поданици и заиста су чували границу између муслиманског и хришћанског света; друмски/горски разбојници такође су били хришћани, пајпре стога што су били обесправљени и сиромашни, али и зато што су муслимани посели градове).

У муслиманском слоју певања издвојио се, међутим, и један особен топоним (и епски топос) – Марина ћуприја/ћуприја гораве Марије (КХ II, 57; МХ IV, 44, 47, 48, 49) – неизвесне убијаје, мада не сасвим без основа у

реалној топологији.⁹ У назначеном кругу песама Ђорава Марија фигурира као номинална (атрибуцијом) или реална поседница моста, а хајдучка дружина („пандури“, харамбаш са платницима/шережанима и сл.) као типска препрека на њему, због чега и сам хронотоп гравитира ка оном језгру феномена обележених присуством/дејством (женских) хтонских божанстава обележених потпуним или делимичним слепилом (слепа стара вила из усмених предања, Ђорава Анђелија, Ђорава Бака као лик смрти у дечијој игри и сл.). Због тога се и ослобађање моста од Ђораве Марије – попут ослобађања воде које чуваду виле бродарице (бродарина је аналогна ђумруку/„царини“) – описује као културни подвиг првог реда („Од како је Скрадин постануо / У њем никад право није било, / Као што сам данас учинио / Свачија сам врата отворио, / Са капије диго капетана, / А с' нуприје тораву Марију“; КХ II, 57: 1104–1109):

РЕАЛНА ГОСПОДАРИЦА МОСТА	НОМИНАЛНА ГОСПОДАРИЦА МОСТА
<p>Кад је био насред поља равна, Ту су Власи хендек претрапили, А у хендек воду навратили, На хендеску на чекмек ћуприја, На њој сједи ћорава Марија, А уза њу хиљада пандура. Бирдем Мара опазила Муја, На ћуприју опреми пандуре. Ухватише, доведоше жива, Па га Мара сувал учинила: „Гђе ћеш Муjo, шаровита гуjo?“</p> <p>(KX II, 57:674–584)</p>	<p>У том сађе на Подравље Злате, А Подравља шест пуних сахата, До ћуприје ћораве Марије И чардака доравог Васиља. (...) А Јелица Злати говорила: „Ta Омербег иза горе сунце! Како ћемо на ћуприји прићи, Јер је онди Тодор харамбаша И шездесет код њега платника На ћуприји ћораве Марије.“</p> <p>(MX IV, 47: 473–476, 1011–1016)</p>

Због тесне везе с гором („горски вуци“) и бићима везаним за тај простор (вилом, пре свега) хајдуци су, међутим, и у песмама хришћанских народних преузимали домене пресретача на мосту, заједно с ликовима које спино непогрешиво препознаје као демонске:

„Ево ме је књига допанула
од кадије са сред Сарајева
а да иде Китовић Османе,
а за њиме три стотине башах,
воде благо педесет масаках
да се гради Зворник на крајину;
но тако ти, мио побратиме,

⁹ Топоним је засведочен у различитим деловима Босне и Херцеговине (Марин Мост у близини Цазина, Мостац или Марин Мост у близини Прозора, рамска област), а његова епска лоцирања тек делимично корелирају с географским.

да на Дрину воду запанемо,
ја ћу с моје тридесет ајдуках
с оне банде Дрине воде хладне,
а ти хајде на мост на сред Дрине,
Арап нека с тридесет кесецијах,
нека иде у дно воде Дрине,
су три банде да им ударимо.“
Па одоше те им западоше. (СМ 29:33–47)

[= Бајо Пивљанин]

[= Мијат Томић]

[= Арапин с кесецијама]

3. Од градбене жртве до јавне егзекуције

Мост је, најзад, једина људска грађевина која типолошки спада у отворен простор (или, барем, гранични, као у случају бројних мостова „на чекме(к)“ [окретни мостови који штите улаз у град]), те се за њега – као и за остале архитектонске подухвате – везује комплекс представа о градбеној жртви. У класичном корпусу мотив се среће у певању о подизању ћуприја на Неретви (EP 155; MX III, 5) и Дрини (KX I, 3; MX I, 36; MX III, 5), а сукоб неимара с демонским бићем које влада водом и брани прелаз преко ње (омета градњу моста) разрешава се на два начина:

- 1) директним сучељавањем с демонским бићем (вилом у MX I, 36) и ћупријским поступком егзекуције:

Доде Дрина мутна и помамна,
Помоли се витка оморика,
Те удари у ћуприју кулу,
Те зањиха на Дрини ћупријом ;
Пренаде се Соко Мехмед паша,
Обориће на Дрини ћуприју
(...)

Онда вели Митре неимаре:
„Доста већ је, Соко Мехмед паша,
Насади ми брадву наопако,
Па ме спусти на танке тенефе,
Да сијечем витку оморику.”
Кад то чуо Соко Мехмед паша.
Својом руком брадву насадио,
Па га спусти на танке тенефе.
Митар с'јече витку оморику,
Из оморе крвца ударила,
Из оморе нешто проговара :
„Оста данас на Дрини ћуприја,
Оста данас, оста довијека” (KX I, 3:107–112, 131–143)

2) или градбеном жртвом – људском или њеном новчаном супституцијом.¹⁰

Овај архаичан слој могао се можда наћи и у исходиштима мотива убиства на мосту (под мостом) где се жртвени карактер савим изгубио (песме у којима Марко Краљевић познаје Вукашинову сабљу и очевом убици одсеца главу под мостом, за шта не постоји сијејна мотивација; Вук II, 58; МХ II, 5; САНУ II, 38), мада би се у конкретном случају и елемент јавне и егземплярне егzekуције, потврђен бројним историјским примерима – какво је, између остalog, погубљење устаничких првака Бирчанин Илије и Алексе Ненадовића „на ћуприји насрет Колубаре“ (Вук IV, 24) – свакако морао имати на уму (Ђорђевић 1937). То је, међутим, нова и обимна тема, којој би свакако требало посветити пуну пажњу.

Литература¹¹

- Бован прир. 2011:** Бован, В., прир. *Лирске и епске песме Косова и Метохије*. Приштина: Институт за српску културу, Београд: Стручна књига, 2011.
- Вук II:** *Српске народне пјесме*. Скупшио их и на свијет издао Вук Стеф. Карадић. Књига друга у којој су пјесме јуначке најстарије. Београд: Просвета, 1988.
- Вук IV:** *Српске народне пјесме*. Скупшио их и на свијет издао Вук Стеф. Карадић. Књига четврта у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу. Београд: Просвета, 1986.
- Вук VI:** *Српске народне пјесме*. Скупшио их Вук Стеф. Карадић. Књига шеста у којој су пјесме јуничке најстарије и средњијих времена. Београд: Државна штампарија, 1935.
- Вук VII:** *Српске народне пјесме*. Скупшио их Вук Стеф. Карадић. Књига седма у којој су пјесме јуничке средњијих времена. Београд: Државна штампарија, 1935.
- Детелић 1992:** Детелић, М. *Митски простор и епика*. Београд: САНУ, 1992.
- Ђорђевић 1937:** Ђорђевић, Т. Белешке о нашој народној поезији (V). – Први пут проучавању народне поезије св. 1–2, 1937, 54–66.
- ЕР:** Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама. Издао Герман Геземан. Ср. Карловци: СКА, 1925. Рашичитан рукопис доступан је на адреси <<http://www.branatomic.com/erl/>> [Детелић, М., Самарџија, С., Делић, Л., превод].
- ЕХ:** *Muslimanske narodne junačke pjesme*. Sakupio Esad Hadžiomerspahić. Banja Luka: S. Ugrenović, 1909.
- Јастребов 1886:** Ястребовъ, И. С. *Обычаи и песни турецкихъ Сербовъ (въ Приморъ, Испекъ, Моравъ и Дубровъ). Изъ путевыkhъ записокъ*. С. Петербург: 1886.
- КХ I-II:** *Narodne pjesme muslimana i Bosni i Hercegovini I-II*. Sabrao Kosta Hrimšića (1888–1889). Sarajevo: A. Kurtović i J. Kušan, 1933.

¹⁰ „И то њега царе послушао / и донео лопату сребрну / пак ју меће у азну царсву, / преноша благо заграбио, / три пута грошах и дукатах, / пак је баца у воду Неретву, / јер је вода чиста и помамна. / И онда се вода уставила“ (ЕР 155:19–26).

¹¹ Велики део корпуса епских песама доступан је на адреси: <http://www.miraj.com/e-baze.php>.

- МХ III:** *Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini*. Iz rukopisne ostavštine Koste Hörmanna. Buturović Đ., red. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 1966.
- МХ I:** *Hrvatske narodne pjesme*. Knj. 1. Odio prvi. *Junačke pjesme* I. Zagreb: Matica hrvatska, 1896.
- МХ II:** *Hrvatske narodne pjesme*. Knj. 2. Odio prvi. *Junačke pjesme* II. Zagreb: Matica hrvatska, 1897.
- МХ III:** *Hrvatske narodne pjesme*. Knj. 3. Odio prvi. *Junačke pjesme (muhamedovske)* III. Zagreb: Matica hrvatska, 1898.
- МХ IV:** *Hrvatske narodne pjesme*. Knj. 4. Odio prvi. *Junačke pjesme (muhamedovske)* IV. Zagreb: Matica hrvatska, 1899.
- Николић 2009:** Николић, В. Значење и функција апелатива *мост* и *ћуприја* (Лексикографски, етнолингвистички и стилистички аспекти). – *Српски језик* 14, св. 1–2, 2009, 143–164.
- САНУ/ЈМС:** *Народне умотворине у Летопису Матице српске*. Клеут, М., Матицки, М., Самарција, С., Радевић, М., прир. Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за књижевност и уметност, 2003.
- САНУ II:** *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Карапића*. Књига друга. *Пјесме јуначке најстарије*. Београд: САНУ, 1974.
- СМ:** *Пјеванија црногорска и херцеговачка*. Сакупио Сима Милутиновић Сарајлија. Аранитовић, Д., прир. Никшић: Универзитетска ријеч, 1990.
- СНПр:** *Српске народне приповијетке*. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Карапић. Београд: Просвета, 1988.